

СПЕЦИФІКА ФОРМУВАННЯ САМООСВІТНЬОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ІНЖЕНЕРІВ-ПЕДАГОГІВ

У статті розглядається специфіка формування самоосвітньої компетентності майбутніх інженерів-педагогів. На основі аналізу філософської, психолого-педагогічної літератури визначено стан розробленості цієї проблеми в сучасних наукових дослідженнях та розкрито специфіку формування самоосвітньої компетентності майбутніх інженерів-педагогів.

Ключові слова: інженер-педагог, компетентність, самоосвітня компетентність, специфіка.

В статье рассматривается специфика формирования самообразовательной компетентности будущих инженеров-педагогов. На основе анализа философской, психолого-педагогической литературы определено состояние разработанности этой проблемы в современных научных исследованиях и раскрыта специфика формирования самообразовательной компетентности будущих инженеров-педагогов.

Ключевые слова: инженер-педагог, компетентность, самообразовательная компетентность, специфика.

The article deals with the peculiarity of formation of self-educational competence of future engineer-pedagogues. Based on the analysis of philosophical, psychological and pedagogical literature the development of the problem of formation of self-educational competence of future engineer-pedagogues in modern scientific researches was investigated and its peculiarity was figured out.

Key words: competence, engineer-pedagogue, peculiarity, self-educational competence.

Соціальні та політичні перетворення в суспільстві, структурні зрушення в економіці та аграрному секторі, зміцнення державності України, її входження до світового простору неможливі без вирішення ключової проблеми – забезпечення якості національної освіти. На жаль, на сьогодні існує проблема підготовки висококваліфікованих робітничих кадрів, фахівців з вищою освітою та впровадження вітчизняних наукових розробок в агропромисловому комплексі. Функціонування аграрної освіти та науки не повною мірою відповідає соціально-економічним потребам суспільства, рівню розвитку виробництва та продовольчої безпеки держави [9]. Освіта і наука – це найважливіший ресурс, що здатний підняти та наблизити нашу країну до світового рівня як в економіці та аграрному секторі, так і в соціальній сфері. У час реформування аграрного сектора економіки потрібен фахівець-творець, здатний збагачуватися сам і збагачувати суспільство. В ракурсі означеної проблеми особливої актуальності набуває якісно новий підхід до професійної підготовки майбутніх інженерів-педагогів в аграрному вищому навчальному закладі саме з акцентом на формуванні у них самоосвітньої

компетентності. Інженерно-педагогічна освіта як відносно новий вид підготовки фахівців для системи професійно-технічної освіти знаходиться у стані активного становлення і жодне питання професійно-педагогічної підготовки до кінця не вирішене. Слід зазначити, що самоосвітня компетентність сприяє ефективному розвитку особистості майбутнього інженера-педагога в умовах динамічних змін у суспільстві, науці і технологіях та самостійному нарощенню його педагогічного потенціалу.

Проблема формування самоосвітньої компетентності охоплює широкий спектр питань. Концепція самоосвіти знайшла своє відображення у працях Ф. Дістервега, Я. Коменського, Й. Песталоцці, Ж.-Ж. Руссо, В. Сухомлинського, К. Ушинського. Її історичні та соціальні аспекти було досліджено А. Айзенбергом, Б. Райським, М. Скаткіним, Є. Шукліною. Психологічні основи самоосвіти (мотиви, готовність) досліджені Л. Рувінським, А. Усовою, В. Шпак. Самоосвіта як додаткова категорія освіти та як засіб розумового самовдосконалення розглядався А. Веденовим, С. Ріверсом, В. Екземплярським. Ідея взаємозв'язку освіти та самоосвіти втілюється у роботах

О. Арета, А. Бодальова, А. Кочетова, В. Селіванова. Самостійна робота та самоосвіта розмежовується А. Громцевою, П. Підкасистим, А. Усовою тощо. Дослідники В. Буряк, М. Данилов, Б. Єсіпов, Т. Шамова висвітлюють проблему організації самостійної роботи як передумови формування пізнавальної самостійності індивіда. Обґрунтуванню загальнодидактичних основ самоосвіти присвячені праці С. Архангельського, Ю. Бабанського, В. Загвязинського, Н. Кузьміної, В. Сластьоніна, Г. Щукіної. Сучасні дослідження особливостей самоосвітньої діяльності, її сутності та структури, змісту та методів, а також її місця в професійній діяльності представлені в роботах Т. Браже, М. Башкірової, О. Кочетова, В. Кузьміної, А. Маркової, І. Наумченко, П. Пшебельського, Г. Сухобської, Є. Тонконової, Я. Турбовського. Особлива увага приділяється науковцями Т. Гусевим, Г. Закіровим, М. Піскуновим, Ф. Письменним, Б. Райським самоосвіті студентів вищих гуманітарних навчальних закладів. Питання професійної самоосвіти вчителів як засобу вдосконалення їх професійної діяльності та неперервності освіти розкриті В. Андрєєвим, Р. Гаріф'яновим, С. Єлкановим, М. Заборщикою, Б. Зікриною, Б. Зязиним, Є. Ізюровою, Д. Казихановою. Деякі аспекти професійно-технічної самоосвіти розглядаються такими вченими, як А. Арланов, П. Бондарев, А. Громцева, Н. Пряжніков, П. Разинов, В. Сластьонін. Особливостям професійних компетенцій присвячені дослідження В. Болотова, В. Введенського, І. Зимньої, В. Іванютиної, Г. Селевко тощо. Проблема формування компетентностей розглядають В. Баркасі, С. Бондар, В. Гузєєв, О. Гуренко, О. Дахін, А. Маркова, О. Овчарук та ін. Дослідження питань, пов'язаних з підготовкою інженерно-педагогічних кадрів та формування у них низки компетентностей, стосуються роботи С. Артюха, С. Батишева, В. Блюхера, Г. Зборовського, Е. Зеєра, Р. Карпової, О. Коваленко, В. Ложкіної, П. Лузана, А. Пастухова, О. Романовського, В. Сидоренка.

Спеціальні дисертаційні дослідження з питань формування самоосвітньої компетентності студентів належать О. Малихину, І. Преображенській, Р. Сагітовій тощо.

Отже, питання самоосвітньої діяльності висвітлюється у широкому спектрі наукових праць, між тим аналіз джерельної бази з теорії та методики професійної освіти свідчить про те, що проблема формування самоосвітньої компетентності майбутніх інженерів-педагогів в аграрному ВНЗ до останнього часу не була предметом спеціального дослідження. Підготовка інженерно-педагогічних кадрів для професійно-технічних закладів освіти у своїй основі емпірична і не має достатнього наукового обґрунтування.

Мета даної роботи полягає у вивченні специфіки формування самоосвітньої компетентності майбутніх інженерів-педагогів. Відповідно до поставленої мети завдання дослідження полягатимуть у розкритті специфіки формування самоосвітньої

компетентності майбутніх інженерів-педагогів та у визначенні стану розробленості даної проблеми у вітчизняній та зарубіжній науці і практиці.

Вихідні положення поставленої у статті проблеми ґрунтуються на концептуальних засадах загальнодержавних нормативних документів: Закону України «Про вищу освіту», «Про професійно-технічну освіту», Національної доктрини розвитку освіти, а також Концепції реформування і розвитку аграрної освіти та науки та Цільової програми формування кадрового потенціалу в сільськогосподарському виробництві на 2010-2015 рр. У кожному з цих документів відбиваються основні ідеї стосовно необхідності організації самоосвіти та розвитку самостійних здібностей суб'єктів освітнього процесу для орієнтації в інформаційному просторі з метою подальшої її трансформації. Досліджуючи питання специфіки формування самоосвітньої компетентності майбутніх інженерів-педагогів, вважаємо за доцільне звернутися до аналізу таких понять, як «компетентність», «самоосвіта», «самоосвітня компетентність», «формування самоосвітньої компетентності», «специфіка».

Однією з перспективних тенденцій модернізації національної освіти є компетентнісний підхід у професійній підготовці фахівців. На сьогодні педагогічною наукою здійснено значний поступ у розвитку компетентнісного підходу до освіти. Так, досліджено сутність компетентності особистості, шляхи її формування, визначено ключові компетентності, їхню ієрархію. Компетентність являє собою складне багатогранне утворення особистості, інтегровану якість, що ґрунтується на знаннях, уміннях, способах діяльності, ціннісних орієнтаціях студентів.

С. Гончаренко розглядає компетентність як сукупність знань і вмінь, необхідних для ефективної професійної діяльності: вміння аналізувати, передбачати наслідки професійної діяльності, використовувати інформацію [22]. І. Зязюн вважає, що компетентність – це якість особистості, що ґрунтується на знаннях, інтелектуально й особистісно зумовленому досвіді соціально професійної життєдіяльності людини [13]. За Н. Нічкало компетентність – це така форма існування знань, умінь освіченості в цілому, які зумовлюють особистісну самореалізацію [12]. На підставі аналізу психолого-педагогічної літератури під компетентністю розуміється загальна здібність особистості, що ґрунтується на знаннях, досвіді, цінностях, схильностях, набутих завдяки навчанню [3]. У загальному вигляді у даних визначеннях мова йде про компетентність, яка передбачає нову одиницю виміру освіченості та підготовленості особистості, при якій увага акцентується на результатах навчання, а саме на цілісній системі універсальних знань, умінь, навичок та здатності діяти у нестандартних ситуаціях. Відповідно до компетентнісного підходу, основним результатом такого освітнього процесу вважається формування ключових компетентностей, серед яких базовою є

самоосвітня. Під самоосвітою розуміється самостійний процес пошуку та засвоєння певних знань, умінь та навичок. Дане поняття передбачає неперервний саморозвиток, самовиховання та самонавчання. На думку І. Сидоренко, самоосвіта, в її сучасному трактуванні як психолого-педагогічна та соціальна категорія, трактується як вид пізнавальної діяльності, що характеризується активністю, самостійністю, добровільністю і спрямованістю на вдосконалення розумових сил і здібностей особистості [18]. О. Бурлука стверджує, що самоосвіта особистості – це інформаційно-забезпечувальна діяльність, яка здійснюється шляхом надбання, накопичення, упорядкування, систематизації та відновлення знань з метою задоволення пізнавальних потреб особистості для здійснення різноманітних видів діяльності [1]. З точки зору Г. Зборовського, самоосвіта відноситься до виду вільної діяльності особистості, якій характерні вільний вибір і спрямованість на задоволення потреб у соціалізації, самореалізації, підвищенні культурного, освітнього, професійного та наукового рівнів [5]. На думку І. Жукевич, самоосвіта є цілісним комплексом процесів і засобів формування особистості, задоволення її всебічних пізнавальних і духовних потреб, розкриття та розвитку її задатків і можливостей [4]. О. Кочетов тлумачить поняття самоосвіти як процес розвитку інтелектуальних якостей та розумових здібностей, удосконалення своєї особистості за допомогою самостійної та науково-дослідницької діяльності [6]. К. Коджаспірова та В. Козаков самоосвіту розглядають як систему розумового та світоглядного самовиховання, оновлення, розширення та поглиблення отриманих знань, удосконалення практичних умінь та навичок [там само]. Отже, самоосвіта є специфічним інформаційно-забезпечувальним видом діяльності, що здійснюється в процесі самостійної роботи поза межами систематичного навчання у вищому навчальному закладі. Ґрунтуючись на визначеннях понять «компетентність» та «самоосвіта», самоосвітню компетентність можна ідентифікувати як властивість особистості, що задовольняє індивідуальні та соціальні потреби пізнання дійсності на основі оволодіння знаннями, уміннями та навичками. Н. Коваленко розкриває поняття «самоосвітня компетентність» як готовність і здатність особистості досамостійного, систематичного, цілеспрямованого пізнання дійсності, освоєння соціального досвіду людства, самореалізації, саморозвитку; інтегровану якість особистості, яка ґрунтується на уміннях самоосвітньої діяльності та визначає готовність особистості до самоосвіти, самонавчання, самовдосконалення, самовибору, самореалізації упродовж життя з усвідомленням особистих і суспільних потреб [8]. Самоосвітню компетентність визначають як готовність особистості до самостійного, систематичного, цілеспрямованого пізнання дійсності, освоєння соціального досвіду людства,

спрямованої на самореалізацію [10] та якість особистості, що характеризує її здатність до систематичної, самостійно організованої пізнавальної діяльності, спрямованої на продовження власної освіти в загальнокультурному і професійному аспектах [23]. Аналіз різних точок зору вчених стосовно експлікації самоосвітньої компетентності дозволяє визначити дане поняття як інтегративну особистісну якість, котра забезпечується емоційно-ціннісним відношенням до саморозвитку та самоосвітньої діяльності, системою знань про планування та розвиток цієї діяльності; готовністю до неперервного саморозвитку, самовдосконалення та самоосвіти.

Продовжуючи дослідження компонентів понятійного апарату з формування самоосвітньої компетентності, будемо тлумачити «формування» як «дію» за значенням дієслова «формувати». Формувати – надавати чому-небудь яку-небудь форму, вид; організувати, складати, створювати [21; с. 1577]. Поділяючи точку зору В. О. Сластьоніна, під формуванням ми розуміємо процес оволодіння сукупністю стійких властивостей та якостей особистості [19]. Таким чином, термін «формування самоосвітньої компетентності» ми розуміємо як єдність, взаємопроникнення двох процесів: зовнішнього педагогічного впливу викладача на студента з метою засвоєння ним самоосвітніх знань, умінь і навичок та внутрішнього процесу самовдосконалення особистості майбутнього фахівця. У сучасній науковій літературі розглядаються різні аспекти формування самоосвітньої компетентності. Зокрема, І. Родигіна під формуванням даної компетентності розуміє стимулювання самоосвітньої діяльності, керування самостійною та самоосвітньою роботою, відслідковування динаміки розвитку, а також допомогу у створенні та здійсненні програми самоосвіти та самореалізації суб'єктів навчального процесу [15]. Т. Гуляєва дійшла висновку, що освітнє середовище впливає на формування самоосвітньої компетентності опосередковано через використання освітніх технологій [2]. О. Кухарева розглядає систему модульного навчання як своєрідну альтернативу розв'язання проблеми формування необхідного набору компетентностей, зокрема самоосвітньої [11]. Н. Коваленко виявлено, що застосування міжнародних тестів компетентності є ефективним у визначенні рівнів сформованості процесуального компоненту самоосвітньої компетентності [7]. Використанню інтерактивних засобів навчання у процесі формування самоосвітньої компетентності присвячені роботи А. Добридень [4], І. Преображенської [14], Р. Сагітової [17]. Також Р. Сагітовою були досліджені можливості формування та розвитку самоосвітньої компетентності студентів при реалізації методу проєктів в освітньому середовищі [16].

Далі звернемося до виявлення специфіки формування самоосвітньої компетентності майбутніх

інженерів-педагогів. В енциклопедичному словнику специфіка визначається як сукупність певних ознак, особливостей, що відрізняють даний об'єкт, процес, предмет, від іншого [20]. Під специфікою формування самоосвітньої компетентності майбутніх інженерів-педагогів ми розуміємо сукупність відмінних, характерних ознак, особливостей та закономірностей, що мають місце тільки у контексті даного процесу. Виділимо основні параметри, за якими визначається окреслена специфіка.

Недостатній та різний рівень загальної підготовки студентів.

Переважно студентами аграрного вищого навчального закладу є випускники сільських шкіл, проблеми яких пов'язані з недостатнім рівнем загальної культури, відсутністю належного доступу до джерел інформації. В той же час певна частина студентів має досить високий та середній рівні загальної підготовки. Тим самим, маємо різнорівневий контингент студентів, що вносить певні особливості в процес формування досліджуваної компетентності. В таких умовах більш прийнятним є особистісно-орієнтоване та диференційоване навчання студентів. Це відображається на спільній діяльності викладача та студента в процесі предметного навчання.

Урахування професійної спрямованості майбутніх інженерів-педагогів у процесі формуванні у них самоосвітньої компетентності. Професія інженера-педагога входить до складної групи професій, що функціонують одночасно у двох різнорідних системах: «людина – людина», «людина – техніка». Специфіку підготовки інженерів-педагогів необхідно розглядати на основі системного і функціонального аналізу професійної педагогічної діяльності та етапів здійснення цієї діяльності в аграрному вищому навчальному закладі.

Дефіцит навчального часу для вивчення дисциплін гуманітарного циклу. Даний фактор

вносить свою особливість у процес формування самоосвітньої компетентності. Протягом недостатньої кількості відведених годин треба досягти цілей навчання, що пов'язані з формуванням зазначеної компетентності. Це потребує якісно нового підходу до процесу організації навчання студентів гуманітарним дисциплінам, організації їх самостійної роботи, тобто перш за все до формування самоосвітньої діяльності, котра дозволяє забезпечувати їх системними узагальненими знаннями.

Таким чином, специфічними особливостями формування самоосвітньої компетентності майбутніх інженерів-педагогів є особистісно-орієнтований підхід, інтенсифікація навчання та урахування професійної спрямованості на ґрунті інтерактивної комунікації, використання інформаційних технологій (електронних носіїв навчально-методичної літератури, мультимедійних програм, програми самодіагностики набутих знань, мережі Internet), активізації самостійної навчальної діяльності.

На підставі дослідження наукової літератури, з'ясування сутності, структури і функцій самоосвітньої компетентності нами було розкрито специфіку її формування у майбутніх інженерів-педагогів, яка передбачає відповідну взаємодію викладачів і студентів на основі особистісно-орієнтованого підходу, інтенсифікації навчання та урахуванні професійної спрямованості. При цьому акцент переноситься з активності викладача на самостійну навчальну діяльність студентів. Як наслідок, від підвищення ефективності самостійної роботи та сформованості самоосвітньої компетентності залежить результат діяльності викладача і, відповідно, якість підготовки майбутнього фахівця.

Перспективи подальших розвідок у даному напрямку вбачаємо у розробці методики формування самоосвітньої компетентності майбутніх інженерів-педагогів, а також у подальшому вдосконаленні управління формуванням даної компетентності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бурлука О. В. Самоосвіта особистості в інформаційному суспільстві / О. В. Бурлука // Основи духовного життя українського суспільства та розвиток особистості : матеріали наук. конф. за підсумками виконання комплексної цільової програми (м. Харків, 11-12 жовтня 2004 р.). – Харків : Нац. юрид. акад. України, 2004. – С. 105–108.
2. Гуляєва Т. О. Вплив освітнього середовища та освітніх технологій на формування самоосвітньої компетентності молоді / Т. О. Гуляєва // Наукові записки Рівненського державного гуманітарного університету. – 2005. – Випуск 8. – С. 72–80
3. Добридень А. Формування самоосвітньої компетентності майбутнього вчителя засобами інтерактивного навчання / А. Добридень // Проблеми підготовки сучасного вчителя. 2010. – № 1. – С. 59–64.
4. Жукевич І. П. Проблеми готовності до самоосвіти студентів вищих навчальних закладів / І. П. Жукевич // Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка – № 13 (224). – Ч. I, 2011 – С. 67–73.
5. Зборовський Г. Е. Самообразование как социологическая проблема / Г. Е. Зборовський, Е. А. Шуклина // Социологические исследования. – 1997. – № 10. – С. 78–87.
6. Ключко А. О. Самоосвітня діяльність вчителя як педагогічна проблема [Електронний ресурс] / А. О. Ключко. – Режим доступу : <http://www.narodnaosvita.kiev.ua>.
7. Коваленко Н. В. Використання міжнародних тестів компетентності у процесі дослідження сформованості самоосвітньої компетентності учнів / Н. В. Коваленко // Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології. – 2009. – № 2. – С. 174–180.
8. Коваленко Н. В. Формування самоосвітньої компетентності учнів основної школи сільської місцевості: автореф. дис... канд. пед. наук : 13.00.09 / Н. В. Коваленко. – К., 2009. – 20 с.
9. Концепція реформування і розвитку аграрної освіти та науки. Док. 279 від 06.04.2011 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.zakon.gov.ua>.
10. Кубракова Н. В. Формування самоосвітньої компетентності учнів в основній школі сільської місцевості / Н. В. Кубракова // Педагогіка і психологія формування творчої особистості : проблеми і пошуки: [зб. наук. праць] / Редкол. : Т. І. Сущенко (відп. ред.) та ін. – Київ-Запоріжжя. – 2005. – Вип. 36. – С. 31–37.

11. Кухарева О. С. Модульне навчання математики у старшій школі як засіб формування самоосвітньої та предметної компетентності учнів / О. С. Кухарева // Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології. – 2009. – № 2. – С. 180–187.
12. Ничкало Н. Г. Педагогічна майстерність, проблеми, пошуки, перспективи // Н. Ничкало, І. Зязюн, Л. Пуховська та ін.; АПН України Інститут педагогіки і психології професійної освіти, Глухівський держ. Педагогічний університет. – К., Глухів : РВВ ГДПУ, 2005. – 234 с.
13. Педагогічна майстерність : [підручник] // І. А. Зязюн, Л. В. Крамущенко, І. Ф. Кривонос та ін.; за ред. І. А. Зязюна. – К. : Вища шк., 1997. – 349 с.
14. Преображенская И. Н. Формирование самообразовательной компетентности студентов художественно-графических специальностей: на материале дисциплин информационного цикла : дис. ... канд. пед. наук: 13.00.08. – Воронеж. – 2008. – 205 с.
15. Родигіна І. Діяльнісний підхід до формування базових компетентностей учнів / І. Родигіна // Біологія і хімія в школі. – 2004. – № 1. – С. 34–36.
16. Сагітова Р. Р. Метод проектів в формуванні самообразовательной деятельности студентов ВУЗа / Р. Р. Сагітова // Типология и методика преподавания разноструктурных языков: сборник статей. – Казань. – 2009. – Выпуск IV. – с. 179–185.
17. Сагітова Р. Р. Формирование самообразовательной компетенции студентов ВУЗа в процессе изучения гуманитарных дисциплин : автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.08. – Казань. – 2011. – 24 с.
18. Сидоренко І. І. Проблеми самоосвіти особистості у вітчизняній педагогічній пресі другої половини XIX – початку XX століття : автореф. дис. канд. пед. наук / І. І. Сидоренко. – Харків, 2006.
19. Сластенин В. О. Педагогика / В. О. Сластенин. – М. : Просвещение, 1977. – 362 с.
20. Словарь по образованию и педагогике / В. М. Полонский. – М. : «Высшая школа», 2004. – 512 с.
21. Советский энциклопедический словарь // [гл. ред. А. М. Прохоров]. – 4-е изд. – М. : Сов. энциклопедия, 1989. – 1632 с.
22. Український педагогічний словник // Укл. Гончаренко С.; За ред. Головка С.-К. : Либідь, 1997. – 376 с.
23. Фомина Е. Н. Формирование самообразовательной компетентности студентов на основе применения модульной технологии (на примере средних профессиональных учебных заведений) : автореф. дис. на соискание учен. степени канд. пед. наук: спец. 13.00.08 «Теория и методика профессионального образования» / Е. Н. Фомина // Волгоград.-2007. – 24 с.

Рецензенти: Мітрясова О. П., д.пед.н., професор;

Лебідь С. Г., к.пед.н., доцент

© Ольховська М. В., 2012

Дата надходження статті до редколегії 07.09.2011 р.